

נסים אבישר

קהילה בקונפליקט: מטפלים מגיבים למצב

ינה בעידן הקיסר פרנץ יוזף, מתום מהפכת 1848 ועד לפרוץ מלחמת העולם הראשונה, אופיינה בשגשוג כלכלי ובתנופת בנייה ויצירה. שנים אלה נרשמו בספרי ההיסטוריה כ"תור הזהב" של האימפריה האוסטרית-הונגרית; שדרו בהן יציבות ושקט ובמהלכן הורחבה האימפריה. התחושה הרווחת בווינה בעת היא הייתה ללא ספק של ביטחון ועוצמה. זוהי הסביבה שבה גדל והתחנך פרויד ובה יצר את הפסיכואנליזה. זהו גם ההקשר הפוליטי-היסטורי שבו עלינו להבין את יצירתו¹. ספק רב אם הייתה הפסיכואנליזה נוצרת בתקופה של קונפליקט או לוחמה; ואילו הייתה נוצרת במצב שכזה – ודאי הייתה מקבלת צורה שונה.

במובן זה, ואם לנקוט בלשון פרובוקטיבית, אפשר לומר שמהבחינה הפוליטית הפסיכואנליזה במקורה היא תנועה ומתודה מפונקת. זוהי תנועה שהייתה לה הזכות שלא להזדקק לפעולה אקטיבית לשינוי המצב, ושהייתה יכולה להסתפק בניסיונות פסיביים למדי להבין את הנפש. זוהי מתודה שהסתפקה בפירושים ובפלפולים על אודות החוויה הפנימית, ושחיבת הייתה לנבוע מביטחון בסיסי במציאות החיצונית. זה אולי מקור הפיצול בין הפסיכואנליזה (ובעקבותיה הפסיכותרפיה בכלל) לבין הפוליטיקה – שני תחומים שבמבט ראשון נדמה שאין ביניהם דבר וחצי דבר, כפי שמציין אנדרו סמואלס (Samuels, 2001)²:

יחידים רבים המעורבים בעבודה פסיכולוגית מחזיקים בדעה שהפוליטיקה היא עסק מעורר גועל, ושהמעורבות בה תותיר כתם שיוביל באופן בלתי נמנע לאיבוד הכבוד העצמי. לפסיכותרפיסטים מקצועיים יש בדרך כלל מעט זמן לפוליטיקה. בדומה לכך, פוליטיקאים רבים, מן הזרם המרכזי או אקטיביסטים, בזים להתבוננות פנימית ולהרהורים פסיכולוגיים ורואים בהם בזבוז זמן. (עמ' 3)

1. שנות ילדותו של פרויד בווינה עברו עליו ועל משפחתו במחסור כלכלי ובחסך, העומדים בניגוד לשגשוג הקולקטיבי, וכידוע גורמים כאלה היו מניע מרכזי לפנייתו של פרויד לעסוק בטיפול. עם זאת, אני סבור כי לצורך הערכת יצירתו של פרויד והבנתה, ובייחוד בהקשר שבו עוסק מאמר זה, נכון יהיה להתייחס לקרקע הציבורית שבה צמחה הפסיכואנליזה.
2. כל הציטוטים שמקורם באנגלית תורגמו על-ידי כותב מאמר זה. במראי המקום – מספרי העמודים הם לפי המקור.

שאר צעיר
בדוגמאות
י. המחיקה
כר לעצמו.

ירי לשרוד.
הפוליטית
ז. וכך הוא
ת, פיתחה
כבה הזאת
המבוססת
ורים. צריך
לשנוא
מצויד בכל
הפליטים,
קלישאות
המציאות.
בעוד הם
להתלכלך
של ימינו
ואין להם

א תנועות
ועות אלה
נו שעקדת
ת תנועות
שזה עתה
לת יוצרת
זכרה בהן
לים, והוא
עמדה של
' ובקלונו.

Bion, W.F

יוצא מכך כי מדובר לכאורה בשני תחומים נפרדים, שהאחד זר למשנהו ופועל באופן המנוגד לאמצעים או למטרות של האחר (ועל כן נתפס על-ידי כבוזי). יתרה מזו, הפסיכולוגיה והפוליטיקה נתפסות ככה זרות ומנוגדות זו לזו, עד כי עירוב השתיים נתפס כאסור וכמסוכן. למשל, ד"ר שבתאי נוי, יו"ר ועדת האתיקה בזמן האינתיפאדה הראשונה, מצוטט אצל בנימין (הארץ, 10.3.1989) כקובע נחרצות כי "נאסר על פסיכולוגים להשתמש בתוארם כדי לבטא השקפה פוליטית", כי טשטוש הגבולות בין הפסיכולוגיה לבין הפוליטיקה הוא "פרודיה של פסיכולוגיה", וכי הדבר "מבלבל את הלקוח ומשבש את כושרו לקלוט מה נכון ומה לא". גם הדימוי הרווח של שני התחומים הללו מציב אותם בשני קטבים שונים של דיכוטומיה מוחלטת: האחד פרטי והאחר ציבורי; האחד מופשט (וקשור בנפשי או ברוחני) בעוד השני מציאותי ומוחשי; באחד נוכחים בעיקר רגש ואמפתיה ואילו בשני כוחנות ואינטרסים; הראשון נתפס כאלטרואיסטי ומנגד האחרון נתפס כמשרת מניעים של יחיד או של קבוצה מצומצמת. לדימוי ציבורי זה יש על מה להתבסס. לאורך השנים נמנעו פסיכולוגים מלהתייחס לנושאים חברתיים-פוליטיים ומלנקוט עמדה לגביהם. הסיבה המוצהרת לנטייה זו מיוחסת בדרך כלל להנחיה הפסיכואנליטית שלפיה על המטפל להימנע מכל גילוי או חשיפה אישיים, כך שיווצר מצע ניטרלי להשלכותיו של המטופל שיאפשר לתהליך ההעברה להתרחש. לפי פרויד (1919), "מן הראוי שהטיפול האנליטי יתנהל, במידת האפשר, מתוך חסך – במצב של התנזרות" (עמ' 131). לכן עליו להימנע ממתן כל סיפוק למאוויים של מטופליו, הן במישור הגופני והן במישור המנטלי-פסיכולוגי. כידוע, חלק ממאוויים אלה קשורים במטפל עצמו ובסקרנות ביחס לאישיותו ולחיינו, כפי שמציין פרויד (1988): "ובכן, אנו רואים כי החולה, שמן הראוי היה לו לחפש פורקן מסכסוכי חוליו, מתחיל לגלות התעניינות מיוחדת באישיותו של הרופא. דומה, כל מה שקשור באדם זה חשוב בעיניו יותר מענייניו ומסיח את דעתו ממחלתו" (עמ' 303). זהו כמובן ביטוי לתופעת ההעברה. המטפל נדרש שלא לספק דחף זה, הן על מנת שיוכל לברר את מקורותיהם של רגשות ההעברה והן כדי שיוכלו אלה להתעורר מלכתחילה. לא זו בלבד, אלא שהאנליטיקאי נדרש לשמור על אנונימיות מרבית (פרויד, 1912): "להישאר אטום עבור מטופליו, ובדומה למראה לא להראות דבר מלבד מה שמראים לו" (עמ' 97). עיקרון זה מקבל ביטוי גם באופן הפיסי שמוצבים בו המטפל והמטופל בקליניקה. כותב פרויד (1913): "אני דבק בהמלצה שעל המטופל לשכב על ספה, בעוד אנו יושבים מאחוריו מחוץ לתחום ראייתו ... [סידור זה ראוי לו שישתמר] בראש ובראשונה מתוך מניע אישי, שייתכן שגם אחרים שותפים לו. אינני יכול לסבול שמישהו ינעץ בי עיניים במשך שמונה שעות ביום (או יותר) ... אינני רוצה שארשת פניי תספק למטופל חומר לפרשנות או תשפיע על מה שיאמר" (עמ' 106). כפי שמציין ברמן (2002), בפועל נהג פרויד אחרת עם מטופליו, ולא פעם חרג מהכללים המפורשים שהתווה; אך בכל זאת כללים אלה של ניטרליות, אנונימיות והתנזרות קנו להם אחיזה איתנה בקרב ציבור המטפלים. אותם עקרונות של ניטרליות ואנונימיות תקפים גם ברמה הציבורית – ואין זה פלא, שכן פרויד הדגיש לא פעם את "הגזרה השווה בין תהליך התרבות לבין התפתחותו של היחיד" (פרויד, 2000, עמ' 141), ואת העובדה ש"הפסיכולוגיה האינדיבידואלית היא בעת ובעונה אחת גם פסיכולוגיה חברתית" (פרויד, 1988, עמ' 19). את ההנחיה להימנע ממעורבות ולשמור על ניטרליות ברמה הקולקטיבית והפוליטית, שנשתרשה מאז, יישם גם פרויד עצמו. לדוגמה, פרויד לא יצא בפומבי נגד הנאצים עם עלייתם לשלטון, והתנגד לפעילות מכוונת נגדם, חזת מתוך כוונה "להציל את הפסיכואנליזה". הוא ורובם המכריע של חבריו הפסיכואנליטיקאים עמדו מנגד גם כאשר סולקו היהודים מהחברה הפסיכואנליטית הגרמנית, ומרבית אלה שאינם יהודים הצטרפו למכון הפסיכותרפויטי בראשותו של

מתיאס גרינג, שחרט על דגלו יצירת "פסיכותרפיה גרמנית חדשה" (Cocks, 1985). אופן התמודדות כנוע זה לא התחייב מן המציאות. ולראיה, תגובת הפסיכואנליטיקאים בהולנד למצב הייתה שונה בתכלית – אלה בחרו לרדת למחתרת ולהיאבק על חירותם המקצועית והאישית (שטיין, 2003).

דוגמה נוספת, מוכרת פחות ורלוונטית במיוחד לענייננו, מהווה תשובתו של פרויד (1930) למכתבו של ד"ר חיים קופלר מקרן היסוד. האחרון ביקש מפרויד, כיהודי מפורסם ומיוחס, להצטרף לעצומה המגנה את הפרעות של הערבים ביישוב היהודי בשנת 1929, שנרצחו בהן מאות יהודים. על האפשרות למצוא קווי דמיון בין המצב דאז לבין זה השורר כיום אין צורך להכביר מילים. אציין עם זאת, כי המצב באותו זמן היה בעייתי ומורכב פחות מבחינת יחסי הכוחות (אין מדובר בהקשר של כיבוש, או במדינה המפעילה צבא רב עוצמה), ועל כן תשובתו המרתקת של פרויד דאז היא מבחינת קל וחומר ביחס למצב העניינים העכשווי. מכתבו של פרויד נפתח כך: "דוקטור נכבד, איני יכול לעשות את אשר אתה מבקש. אי הרצון שלי לערב את הציבור בשמי הוא רב ובלתי-יעביר, ואפילו האירוע הקריטי של זמן זה אינו מצדיק זאת". בהמשך מסביר פרויד מדוע אין הוא סבור כי פלשתינה תוכל להפוך אי פעם למדינת העם היהודי, ומציע להקים בית לעם היהודי במקום אחר, טעון פחות. פרויד, בכל אופן, נמנע מהתערבות פעילה לכיוון כלשהו, ונתר בעניין זה מרוחק ופסיבי.

הזכרנו את הפער בין עמדתו התיאורטית של פרויד לגבי האנונימיות והניטרליות של המטפל בקליניקה לבין עמדתו הטיפולית בפועל. חשוב לציין כי גם ברמה הקולקטיבית יש הרואים במסרו של פרויד מורכבות ודרימשמעות. שטיין (2003) מציין כי לצד השקפתו, לפיה הפסיכואנליזה היא מדע ניטרלי, הרי בקריאה מדוקדקת יותר אפשר למצוא עדות וביטוי להשקפת עולם חברתית מסוימת. שטיין מציע פתרון לסתירה לכאורה: "פרויד האדם הפוליטי הוא השתקפותו של פרויד איש המדע, ובשני התחומים קיים אצלו גרעין מהפכני, אם במוצהר – כמו במדע, ואם באופן סמוי – בהשקפות הפוליטיות-חברתיות. אלא שהחלק המהפכני של פרויד היה מרוסן ונתון במוסרות שמרניות ... קיימות אצלו זו בצד זו השקפות פוליטיות שונות – שמרנות, ליברליזם ואנרכיזם – בלי יכולת לגשר ביניהן; ודומה שפרויד השמרן או הליברל אינו מודע לקיומו של פרויד המהפכן, ולהפך" (עמ' 83). ברונר (Brunner, 1995) טוען טענות נחרצות יותר. לדבריו "[ה]פסיכואנליזה היא פוליטית במקורותיה הרפואיים, בסגנונה הלשוני, בהיגיון שבמודלים שלה, בהתפתחותה ההיסטורית, במבנה הפנימי של הפרקטיקה הטיפולית, וכן באנליזה שהיא עורכת לתרבות, לדת, להיסטוריה ולחברה" (עמ' vii). אולם, אם אמנם הפסיכואנליזה היא פוליטית במובנים כה רבים, כיצד נתקבעה בתודעת הציבור ההבחנה בין פסיכותרפיה לפוליטיקה? ויתרה מזו, כיצד ניתן להסביר את התפיסה הרווחת בקרב מטפלים, ופסיכואנליטיקאים בפרט, שהפסיכואנליזה מתנגדת בחומרה לכל ביטוי של דעה, עמדה או פעולה פוליטיות?

הפסיכואנליזה ונקיטת עמדה פוליטית

בחינת התהליך ההיסטורי, מימיו של פרויד ואילך, תאפשר לשפוך אור על הפער שמדובר בו. לטענת ליפטון (1979, אצל ברמן, 2002) היישום הנוקשה של כללי האנונימיות, הניטרליות וההתנזרות, נובע מהפירוש המחמיר של כתבי פרויד, שמקורו בארצות-הברית של שנות החמישים. ג'קובי (Jacoby, 1983) מתאר תקופה זו, ומתייחס בפירוט למצבם של הפסיכואנליטיקאים פליטי המלחמה בארצות-הברית. אלה היגרו לארצות-הברית בשנות השלושים, אך רק בשנות החמישים – בתום תקופת המיתון ומלחמת העולם השנייה – החלו לשבוע נחת. בתקופה זו הפך הטיפול הפסיכואנליטי

מנוגד
טיקה
יבתי
קובע
בולות
זשבוש
נטבים
יחוני
רסים;
זצמת.
שאים
הנחיה
יטרלי
טיפול
הימנע
כידוע,
פרויד
לגלות
ענייניו
לספק
תעורר
:(1912
'97).
:(1913
ראיתו
זים לו.
וארשת
,(2002
ל זאת
.
ן פרויד
,2000
כולוגיה
! ברמה
מבי נגד
אנליזה".
החברה
ותו של

ל"פעילות רפואית מכובדת, עם אנליטיקאים משגשגים וקליינטים משגשגים. כתיאוריה או כפעילות היא [הפסיכואנליזה, נ"א] לא הציעה הבנות חברתיות או פוליטיות מאתגרות במיוחד. במקום זאת היא נדמתה כטיפול אופנתי לחוליים אופנתיים" (עמ' 5). בעקבות כך עברה הפסיכואנליזה מהפך, ו"עד לסופה של מלחמת העולם השנייה תהליך הפיכתה למכובדת, פחות או יותר הושלם" (Totton, 2000). במילים אחרות, נטען כי תהליך ההתאמה של הפסיכואנליזה לעולם, או "החינוך" שלה, הושלם סביב שנות החמישים של המאה העשרים; אז אמנם הפכה להיות מכובדת, אך בה במידה מסודרת. סיר הבשר האמריקאי, הנוחות והשגשוג, לא היוו גורם בלעדי לשינוי הצורה שחל בפסיכואנליזה – אותו שינוי שהוביל לדבקות דוגמתית בכללים טכניים ולהדחת ה"תרבות" של הפסיכואנליזה האירופאית הרדיקלית, לרבות מרכיביה הפוליטיים. הביא לכך גם, ואולי בעיקר, המקום האישי של מהגר, המגיע לחברה חדשה ומבקש או נאלץ להתאקלם בה, במידה רבה תוך תלות בערכיה, באמות המידה שלה ובמנהגיה. כפי שמציין ג'קובי, המגיע הראשוני לנטישה של הפסיכולוגיה הפוליטית היה הישרדות אישית. יש לזכור כי מדובר בתקופת המקארטיזם, שבה נרדפו זרים עקב עברם הקומוניסטי-סוציאליסטי; ועל כן "באופן מובן, כדי להימנע מתשומת לב, הם שמרו על פרופיל פוליטי נמוך ככל האפשר" (Jacobson, 1983 עמ' 21). מתוך דברים אלה ניתן לגזור קשר בין נוחות וביטחון כלכלי-חברתי-פוליטי לבין הימנעות ממעורבות פוליטית ומהסיכונים הכרוכים בה. כזכור, טענה דומה הוצגה כאן בפתיחה ביחס לפרויד עצמו. ההיגיון שיוסיף ללוות אותנו גם בהמשך הוא, כי מידה רבה של ביטחון כמו גם מידה הגונה של טלטלה (כלומר טראומה קשה, המובילה לייאוש) יובילו לפסיכיות פוליטית. הפסיכואנליטיקאים המהגרים סבלו הן מטראומת המלחמה והן ממנעמי הנוחות של החברה האמריקאית, ולפיכך "מאזן האימה" לא הותיר מקום לספק: אין סיבה טובה לצאת נגד ולמחות; אדרבה, יש לשמור על הביטחון האישי שהושג בעמל, פן ישוב ויאבד.

דברים אלה מובילים להשערה חלופית בדבר הימנעות הפסיכולוגים מנקיטת עמדה ומפעילות פוליטית, בנוסף להשערה שהוצגה לעיל כשהיא נתלית בכללים הפסיכואנליטיים המוצהרים. השערה זו נסמכת על גורמים רשמיים פחות, ומדגישה מניעים אישיים ו"אנוכיים" יותר. בלשון פשוטה אפשר לטעון כי הפסיכולוגים נמנעים ממעורבות ומנקיטת עמדה מתוך רצון לשמור לעצמם מרחב מוגן, תחושת שליטה או עמדה של כוח. יש לציין כי אין מדובר בהשערה חדשה; אדרבה, טענות ממין זה מלוות את הפסיכואנליזה כמעט מראשיתה. כבר בשנת 1934 כתב וילהלם רייך (Reich, 1970) ש"בהיות א-פוליטי אין, כפי שניתן לשער, ראיה למצב נפשי פסיבי, אלא לעמדה אקטיבית ביותר, הגונה מפני ההכרה באחריות חברתית" (ההדגשה במקור; עמ' 201). רייך אינו כותב דברים אלה ביחס לפסיכואנליזה דווקא, ואולי אף נמנע מקישור ישיר שכזה, אך את דבריו בהמשך נוכל אנו לקשור לעמדה ה"ניטרלית" של מטפלים ביחס לפוליטיקה. רייך כותב: "במקרה של האינטלקטואל הממוצע שאינו רוצה להתעסק בפוליטיקה, ניתן להראות בקלות שמניעים כלכליים ופחדים הקשורים במעמדו החברתי, אשר תלוי בדעת הקהל, עומדים בבסיס אי-המעורבות שלו" (שם). טענות דומות נשמעות גם בימינו. ברמן (1989), למשל, כותב כך: "הפסיכולוגים נוטים להיות אינטרוברטים. הם חשים בנוח עם חלומות ופנטסיות יותר מאשר עם המציאות החיצונית. רבים מהם (במיוחד הקליניים, המתמחים בטיפול דינאמי ואנליטי) נרתעים מעבודה מוסדית וארגונית, ובטוחים יותר באינטימיות של אחד לאחד. הם חוששים מחשיפת יתר, מדימוי צעקני ובוטה, מהצפת מטופליהם בהשקפותיהם האישיות". דברים דומים כותב שטיין (1988), המציין סיבות אפשריות לאנונימיות ולניטרליות של פסיכולוגים, ביניהן "התופעה קשורה למשאלה: מאחר שהעולם מאכזב ולא ניתן לשנותו, אפשר כפתרון להתכנס יחד עם המטופל בתוך

קונכייה משותפת – במעין מיקרוקוסמוס המאפשר תקשורת, נתינה, אוטונומיה, שליטה במצב; כמו גם "מלכתחילה פונים למקצועות הטיפולים אנשים הנוטים להתבודדות ולהסתגרות"; וכן "הרצון להשתלב בממסד על ידי הימנעות מביקורת חברתית" (עמ' 37). גם קושמן (Cushman, 1995) מתייחס לנתק שמדובר בו – בין הפסיכולוגיה לפוליטיקה – ולגורמים לו. הוא כותב: "קשה לפסיכותרפיסטים לבחון את התיאוריות שלהם תוך מבט אל עבר המוסרי והפוליטי, כיוון שהם אינם חושבים על עבודתם באופן כזה. פוליטיקה ומוסר הן מילים גסות בעולמנו בשלהי המאה העשרים" (עמ' 279). נתק זה בין הפסיכותרפיה לבין גורמים פוליטיים ומוסריים מיוחס בין היתר לדור הבייבי-בום ולהשפעותיה של מלחמת וייטנאם, שריפתה את ידיהם של רבים, שחשו ששינוי פוליטי כבד אינו אפשרי. פסיכותרפיה היוותה מפלט לרבים מאלה "מתוך מגוון של סיבות: הומניטריות, אלטרואיסטיות ואישיות, לרבות התקווה שהם יוכלו לחיות טוב (מבחינה כלכלית) מבלי לגרום נזק (פוליטי)" (עמ' 280). כלומר, בפסיכותרפיה הם מצאו מפלט מוגן, מחוץ לזירה שאפשר לשגות בה ולשאת בתוצאות ושקיימים בה אינטרסים וקונפליקטים (לא מהסוג הפסיכואנליטי כמובן), מריבות ושנאות.

הנה כי כן אנו שבים לטענה בדבר הקשר בין ביטחון – או העדרו – לבין מעורבות פוליטית. תחושת ביטחון או תחושת העדר ביטחון תלויה בין היתר, ובמידה בלתי מבוטלת, במאורעות מציאותיים ובהתפתחויות היסטוריות. קושמן מתייחס לכישלון המחאה האנטי-מלחמתית בשנות השישים של המאה החולפת בארצות-הברית, על רקע מלחמת וייטנאם, באופן דומה לזה של ג'קובי – המתייחס למצב המהגרים בארצות-הברית של שנות החמישים, ובעקבותיהם לפסיכואנליזה כולה. בשני המקרים אפשר לזהות בביורו אירוע טראומטי מהעבר הלא-רחוק, שהשפעתו על סביבת החיים המיידית (אנושית ואחרת) רבה והשלכותיה נרחבות. אך לא זו בלבד, אלא שבניגוד לכאוס המאפיין את המצב הטראומטי מהעבר, המצב בהווה יציב ונוח. השילוב של שתי תכונות אלה מהווה קרקע נוחה להימנעות מפעולה ומלקיחת סיכונים.

ואולם לא זה היה המצב באירופה אחרי מלחמת העולם הראשונה. עבור פרויד ומקורביו (ברמה האישית, אך גם הגיאוגרפית) אולי ההפך הוא הנכון. המלחמה הגדולה זעזעה את היציבות והשקט שהיהודים המשכילים, אנשי המעמד הבינוני-גבוה באירופה, הורגלו אליהם. כל ערכי החברה הבורגנית-ויקטוריאנית, כל האקסיומות הברורות מאליהן, הושמו כעת בסימן שאלה. במצב כזה, שבו הנזק כבר נעשה ונראה שאין מה להפסיד, אנשים מעזים ויוזמים פעולות שמטרתן לחולל שינוי. כידוע, הטלטלה העזה שעברה על אירופה בזמן מלחמת העולם הראשונה לא פסחה על פרויד, ואף הותירה עקבות ברורים ומגוונים בתיאוריה הפסיכואנליטית. דומה שפרויד עצמו הפך לפוליטי יותר, וחלק ניכר יותר מכתביו מוקדש לנושאים חברתיים-תרבותיים. בשלהי מלחמת העולם הראשונה הוא מצא לנכון לציין את הדברים הבאים, המתייחסים ל"מצב שהוא נחלת העתיד, העשוי להיראות פנטסטי לרבים מכאן": "אשר לשכבות העממיות הרחבות, הסובלות סבל איום ונורא מן הנוירוזות, איננו יכולים לעשות דבר למענן בשלב זה ... מאידך, אפשר לצפות לכך שביום מן הימים יתעורר מצפונה של החברה ויזכיר לה שזכותם של העניים לקבל עזרה נפשית אינה נופלת מן הזכות הנתונה להם כעת לעזרה כירורגית מצילת חיים ... או אז יוקמו מוסדות ומרפאות-יום שבהם יועסקו רופאים בעלי הכשרה פסיכואנליטית ... טיפולים אלה יינתנו ללא תשלום" (פרויד, 2002, עמ' 135-134). זהו חלום הפסיכואנליזה להמונים של פרויד, הנובע מתוך רגישותו החברתית, והמשרטט בקווים כלליים את אשר אפשר לעשות בפועל על מנת להקל על מצוקתם או לחלצם ממנה כליל. זוהי אמירה פוליטית. אך גם אם הפוליטיזציה של פרויד עצמו בעקבות מלחמת העולם נותרת בסימן שאלה, הרי

יילות
זאת
והפך,
(Tott)
שלם
רסת.
ליזה
ליזה
י של
זמות
היה
ברם
ליטי
סוס
זימה
רבה
ביות
זברה
זות;
ילות
ערה
פשר
זוגן,
ן זה
זיות
זפני
ליזה
יית"
נסק
זלוי
,19)
יות
טי)
יפת
זיין
ורה
תוך

הפוליטיזציה של תנועתו, הפסיכואנליזה, בשנים אלה אינה מוטלת בספק. אנשי "הדור השני" של הפסיכואנליזה – אלה שנולדו סביב שנת 1900, שלא זכו לרווח נחת ממנעמי הביטחון והיציבות הפוליטית אשר אפיינו את המחצית השנייה של המאה התשע-עשרה בממלכה האוסטרית-הונגרית, אלה שחוו את זוועות המלחמה בעוד אישיותם מתעצבת כילדים או כנערים – פסיכואנליטיקאים אלה לא יכלו לעמוד מנגד, ופעלו. כפי שמציין ג'קובי (Jacoby, 1983), אנשי הדור השני לא תפסו את הפסיכואנליזה במובנה המצומצם כגישה טיפולית, אלא ראו בה חלק מפרויקט חברתי רחב יותר. כתוצאה מכך חלק גדול מהדמויות המרכזיות בחברה הפסיכואנליטית בווינה, ויאתר מכך בברלין, בשנות העשרים והשלושים, היו אקטיביסטים פוליטיים. תופעה זו ודאי לא הייתה שולית; אדרבה, מדובר בזרם המרכזי של הפסיכואנליזה. לטענת ג'קובי (שם), ייתכן שמרביתם של הפסיכואנליטיקאים בעת ההיא היו סוציאליסטים או מרקסיסטים.

מבין הפסיכואנליטיקאים הפוליטיים בני דור זה בלטו שניים, ווילהלם רייך (Reich) ואוטו פנישל (Fenichel). אלה הובילו קבוצה של פסיכואנליטיקאים המכונים לעתים "הפרוידאנים של השמאל" ("The Left Freudians"). לשניהם משותפת ההנחה שהסביבה החברתית משפיעה באופן ניכר על התפתחותו ועל בריאותו הנפשית של הפרט. מתוך הנחה זו הגיעו השניים למסקנה כי אפשר ורצוי לפעול לשינוי חברתי כדי לשפר את איכות החיים של הפרטים בחברה ולמזער סבל נפשי. הם הובילו את האופוזיציה המרקסיסטית בתוך הפסיכואנליזה, וחשו מחויבים לשתי הדיסציפלינות הללו – פסיכואנליזה ומרקסיזם – שראו אותן כמתלכדות או כמשלימות זו את זו.

בספרו "The Repression of Psychoanalysis" חושף ג'קובי (1983) לראשונה פרק עלום בתולדות הפסיכואנליזה. מדובר בקבוצה של פסיכואנליטיקאים פוליטיים שהונהגו על-ידי אוטו פנישל, והיוו אופוזיציה לניטרליות הפוליטית של פרויד, להימנעותו ממעורבות או מנקיטת עמדה בנושאים כאלה ולמדיניות ההבלגה שלו עם עליית הנאצים לשלטון. פנישל נתן ביטוי לדעותיו בזכות שינוי חברתי פוליטי (המהווה לדידו תנאי להצלחת הפסיכותרפיה) הן בכתובים והן בעל-פה, ולא הסתיר את אהדתו לקומוניזם. הוא הרבה להרצות בפני קבוצות של מטפלים מן השמאל, לרבות "הקבוצה הפסיכואנליטית-מרקסיסטית", "הקבוצה האנליטית-מרקסיסטית" ו"הקבוצה המרקסיסטית-אנליטית". הוא התייחס להשלכותיה החברתיות של הפסיכואנליזה כמו גם לחיבור בין סוציאליזם או מרקסיזם לבין הפסיכואנליזה. אבל עם עליית הנאצים לשלטון בשנת 1933, וככל שגברה הסכנה לפגיעה אישית, בשם ההישרדות – ירדה הפעילות הזו למתחרת ונעשתה סמויה לחלוטין. בדומה לפרויד, גם פנישל ביקש להרכין ראש ולהמתין עד יעבור זעם; אך בשונה ממנו הוא לא שתק ולא הבליג. פנישל יזם חלופת מכתבים סודית (Rundbriefe) בין שישה חברים מחוגו, ואלה המשיכו את השיח הפסיכואנליטי החברתי-פוליטי. המטרה הייתה לשמר את המסורת השמאלית-אנליטית. פנישל היה זה ששלח את המכתבים לחברים; אליו נשלחו התגובות, והוא שערך וצירף אותן למכתב העוקב. החברים הונחו להשמיד את המכתבים בתום קריאתם, ורובם אמנם עשו כן. בסך הכול נמשכה הפעילות כאחת-עשרה שנים וחצי, וכללה 119 מכתבים ואלפי עמודים מודפסים.

לעומת פנישל, שניהל מהאה שקטה ונמוע מעימותים, לא הסתיר ווילהלם רייך את פעילותו הפוליטית כמו גם את דעותיו האנטי-פשיסטיות ואת השתייכותו המפלגתית-פוליטית. רייך היה מהפכן שיצא נגד הממסד – גם הפסיכואנליטי, עמד על דעותיו ללא פשרות, ופעל בהתאם. הוא שילם על כך מחיר אישי כבד, הוא הוקא (מהמוסדות הפסיכואנליטיים) והאקע, אבל כפי שמציין Totton (2000) זו גם הסיבה לכך שרייך מעולם לא נשכח. בהתייחס לפנישל כתב רייך (1953, אצל טוטון [Totton, 2000]) כי הוא

"ניסה להנהיג את האופוזיציה באופן כזה שבמידת האפשר אף אחד לא ידע על קיומה". ואמנם עד צאת ספרו של ג'קובי ב-1983 הקבוצה שבהנהגתו הייתה בלתי ידועה.

רייך היה חלוץ ביצירת קשר בין הפסיכואנליזה למרקסיזם (למשל, Reich, 1972). במהלך שנות העשרים והשלושים היה רייך היחיד שהציע מערך סדור ושיטתי לחיבור בין שתי התפיסות הללו, הן ברמה התיאורטית והן ברמה המעשית-טיפולית (Totton, 2000). הנחת יסוד אחת שלו לקוחה מפרויד, ולפיה חסכים מיניים מהווים את הגורם המרכזי ליצירת הנוירוזות. עם זאת, רייך סבר שהדחקת היצרים מיניים מושפעת מהתנאים ההיסטוריים והפוליטיים, שאותם ניתן לשנות (Nitzsche, 1999). הנחת יסוד נוספת שאל רייך ממארקס, ולפיה האידיאולוגיה או התודעה הכוזבת משמשת כאמצעי לדיכוי חברתי. לטענתו, כוח החיים המרכזי, המדוכא באכזריות קיצונית במערכת הפטריארכלית-סמכותנית, הוא המיניות וכן היכולת לבטאה ולחיות פורקן מיני מלא ומספק (Frosh, 1999). כפי שמציין רובינסון (Robinson, 1969), "הקשר בין הדחקת המיניות לבין הסדר החברתי הסמכותני היה פשוט וישיר: לילד שחווה דיכוי ביחס למיניותו הטבעית נגרם מום בלתי הפיך בהתפתחות האופי שלו – הוא הפך באופן בלתי נמנע לכנוע, לחושש מכל סמכות ולמנושל לחלוטין מכל יכולת למרוד" (עמ' 50). הוויה מסוג זה משרתת כמובן את מוקדי הכוח בחברה, ומאפשרת לניצול ולחוסר הצדק להתקיים ללא כל הפרעה. החיבור בין שתי הנחות היסוד מוביל לרעיון המרכזי שגיבש רייך ואשר הנחה את פעילותו: שחרור מיני הוא המפתח לבריאות הנפשית. במילים אחרות, "עבור רייך רעיון זה מייצג את האמת העמוקה ביותר על החיים האנושיים, לא רק במישור הפרטי אלא גם בזה החברתי – תסכול מיני יוצר חברה נוירוטית, ומוביל ישירות למטרה פשוטה, טיפולית ופוליטית כאחת: יצירת התנאים לביטוי מיני חופשי" (Totton, 2000 עמ' 17). אחד האמצעים לשחרור המיוחל משלטון הדיכוי הוא הפסיכואנליזה, שהיא "תהליך של ביטול, של סילוק ההדחקות ושל שחרור הפרט לפעולה בהתאם למשאלותיו העמוקות ביותר – שהן תמיד, בעיני רייך, מיניות" (Frosh, 1999). רייך לא הסתפק בהבנה תיאורטית, מופשטת. עוד בעת שהותו בווינה, ויותר מכך בברלין (כלומר משנות העשרים המאוחרות ובמהלך תחילת שנות השלושים), הוא הקים מרפאות סוציאליסטיות להיגיינה מינית, שהיו פתוחות לקהל, ובהן ניתן ייעוץ מיני, חולקו אמצעים למניעת הריון, ואף בוצעו שם הפלות שהיו בלתי חוקיות – וכל אלה ללא כל תשלום. מרפאות אלה הפכו את הייעוץ הפסיכואנליטי זמין להמונים, ובה בעת היו ערוץ להגברת המודעות הציבורית לרפורמות המיניות, החייבות להתלוות למהפכה (Robinson, 1969). רייך, שהשקיע במרפאות אלה ממרצו ומכספו, טען לימים כי אלפים התקבצו לשמוע את הרצאותיו ולקבל עצות בנושאים מיניים (שם).

תור הזהב של אנשי הדור השני הגיע לסופו בתום מלחמת העולם השנייה. כאמור, הם הפכו לפליטים, ונקלעו לתרבויות חדשות שבהן נדרשו לשנות את אופני פעילותם ולהתאים את עצמם לתנאים החדשים. כפליטים, בייחוד בארצות-הברית, הם חששו למעמדם ונאלצו להסתיר את עברם הפוליטי (Jacoby, 1983). סופו של פרק זה בתולדות הפסיכואנליזה הוא טראגי, שכן הפסיכואנליטיקאים הפוליטיים קברו את הפסיכואנליזה הפוליטית במו ידיהם: "הפרוידיאנים הפוליטיים עצמם לעתים קרובות סייעו להדחקה [של הפסיכואנליזה, נ"א] והעצימו אותה. לכן כל-כך קשה להרכיב מחדש, ואף למצוא, את חלקי הסיפור. המקורות הטובים ביותר – הפרוידיאנים הפוליטיים עצמם – השתתקו" (Jacoby, 1983 עמ' 13).

אבל, כפי שמציין Totton (2000), המסורת לא גוועה כלל; קבוצה של פסיכואנליטיקאים "ניאו-פרוידיאנים", ובראשם אריך פרום (Fromm) וקארן הורני (Horney), המשיכו להוות אופוזיציה

של
יבות
רית,
זאים
זפסו
יותר.
רלין,
דבה,
זאים

נישל
זאל"
ר על
ורצוי
ובילו
לו –

לדות
והיו
אלה
ברתי
הדתו
טית-
ייחס
נלזה.
רדות
זרכין
תבים
ליטי.
כרים;
תבים
כללה

ליטית
א נגד
אישי
וסיבה
י הוא

לפסיכואנליזה האורתודוקסית בארצות-הברית, ו"יצרו גרסה שמאלנית והומניסטית של הפסיכואנליזה, אשר ביקרה את פרויד על התמקדותו הבלעדית במיניות ובילדות המוקדמת, את מושג יצר המוות ואת הכחשתו באשר לחשיבותן של רפורמות חברתיות ופוליטיות" (עמ' 18). פרום, כידוע, היה חבר המכון הפרנקפורטי למחקר חברתי, שממנו צמחה "אסכולת פרנקפורט" שהושפעה רבות מפרויד ומהפסיכואנליזה. חבר מרכזי נוסף בקבוצה זו הוא הרברט מרקוזה, שקשר באופן ייחודי בין הפסיכואנליזה לבין המרקסיזם המהפכני. ספרו "ארוס וציוויליזציה" (1978) הפך אותו "מפרופסור פליט גרמנייהדי מזדקן ... לאייקון של השמאל החדש, ברהשוואה לצ'ה גווארה או לפרנץ פאנון" (Zaretsky, 2004 עמ' 318). מרקוזה לא היה מטפל אמנם, אך כפי שמציין פרוש (Frosh, 1999), מדובר באחד הכותבים רבי-ההשפעה, שעשה ניסיון כן ואמיתי לגלות את הרדיקליות האינהרנטית לתיאוריה הפרוידיאנית. מרקוזה (Marcuze, 1970) כותב בין היתר: "הפסיכולוגיה, במבנה הפנימי שלה, חייבת לגלות את עצמה כפוליטית. הנפש נראית באופן מידי יותר ויותר כחלק מהטוטאליות החברתית, כך שאינדיווידואליזם היא כמעט מילה נרדפת לאפאטיות ואף לאשמה, אך גם לעקרון השלילה של מהפכה אפשרית" (עמ' 1).

באירופה הפצועה ממלחמת העולם השנייה היו עתידים לחלוף עוד כשני עשורים בטרם התחדשו הקולות בזכות הפוליטיזציה של הפסיכותרפיה. גם במקרה זה אפשר למצוא קשר בין ההקשר הפוליטי-חברתי לבין ההתעוררות הציבורית, ובכלל זה של הפסיכולוגים. אפשר לשרטט קשר זה באופן סכמתי כך: לאירופה נדרש זמן רב להשתקם מזוועות המלחמה, וכאשר עוסקים בהישרדות המחאה ממתניה; והמחאה אמנם המתינה. בשנות השישים שררה במדינות מערב אירופה, ובראשן בריטניה וצרפת, יציבות יחסית בתחומי הפוליטיקה והכלכלה, ובשתי המדינות הללו החלה פריחה תרבותית. הרחיק היחסי מטרואמת המלחמה הקשה, יחד עם יציבותם של תנאי החיים בהווה, יצרו תנאים של ביטחון, שהם הכרחיים לצורך נקיטת עמדה פוליטית ונטילת סיכונים במעורבות פעילה. שתי תנועות של מחאה וביקורת (חברתית ומקצועית), ושל מעורבות פוליטית, צמחו בשנים אלה בתוך הקהילה הטיפולית – האחת מרכזת בבריטניה והשנייה בצרפת. הכוונה לתנועה האנטי-פסיכיאטרית, ולפסיכואנליזה מבית מדרשו של ז'אק לאקאן. אתאר אותן בקצרה, בזו אחר זו.

הכותרת "אנטי-פסיכיאטריה" כורכת בתוכה למעשה מכלול של דמויות ושל גישות, שלא פעם צמחו בהקשרים שונים וללא תיאום או קשר הדדי. ובכל זאת, בראשית שנות השישים החל לצוץ גל של ביקורת וקולות מחאה שהדמיון ביניהם היה רב, ואשר הלך והתעצם. מוקד הפעילות של התנועה האנטי-פסיכיאטרית נמצא בבריטניה, ובלטו בה שניים: רונלד ליינג, ודייוויד קופר – שגם טבע את המונח "אנטי-פסיכיאטריה". גם במקרה זה העמדה הפוליטית נטתה שמאלה, וינקה לא פעם ממשנתו של מארקס ומההגות הסוציאליסטית. המחאה והביקורת כוונו למוקדי הכוח במשפחה, בקהילה הטיפולית ובחברה בכלל. השיגעון, בהתאם, נתפס כתופעה פוליטית. כותב קופר (Cooper, 1980): "אין בעיות אישיות, יש רק בעיות פוליטיות" (עמ' 120). האישי נתפס אם כן כנגזרת של הסביבה ושל יחסי הכוח שבתוכה. כפי שמציין טוטון (Totton, 2000), שני המרכיבים הראשוניים בתיאוריה ובפעילות של האנטי-פסיכיאטריה הבריטית היו יצירת תיאוריה חדשה על אודות הסכיזופרניה, והמשגתה-מחדש כגילום וכתוצר ישיר של המשפחה הדיספונקציונלית. ליינג, קופר וחבריהם גם ביקרו בחריפות את הממסד הפסיכיאטרי על השיטות הנהוגות בו לאבחון ולטיפול. שיטות אלה – של תיוג, של שיפוט מתוך עמדה מתנשאת ושל אלימות מסוגים שונים – לא זו בלבד שאינן פותרות את הבעיה, אלא מנצחות ומעמיקות אותה. לאבחנות הפסיכיאטריות כוח מחולל (העולה על כוחן התיאורי), והן מופנמות ומשמשות כנבואה המגשימה את עצמה. במילים אחרות, על-פי ליינג עמדת המתבונן תשפיע

בהכרח על מושא ההסתכלות; היא תכונן הוויה. על כן להתייחסות הפסיכיאטרית – שלפיה האדם הוא הפץ, אורגניזם (מערכת כימורפיטית מורכבת) – תהיינה השלכות קשות על האדם שהוא מושאן. שני המרכיבים שדובר בהם – תיאוריה על הסכיזופרניה וביקורת על שיטות האבחון והטיפול הפסיכיאטריות – מתלכדים כמובן. הפסיכיאטריה שותפה בפועל ליצירת הסכיזופרניה, שכן גם היא אינה מאפשרת ביטוי חופשי; היא מדכאת, כופה ואלימה.

אנשי התנועה האנטי-פסיכיאטרית יצאו נגד הסטטוס-קוו, על-פי רוב במפגיע ותוך נטילת סיכונים אישיים ניכרים. טענותיהם חרגו מהעולם הטיפולי, והאצבע המאשימה שלהם הופנתה, בין היתר, גם לרשויות, למוסדות הציבוריים ולמנהיגים. ההשלכות, בהתאם, היו רחבות, ופתחו פתח להתארגנויות של חולים לשעבר בבריטניה ובארצות-הברית (Standish, 2001), כמו גם לתנועות מחאה ולמאבק במדינות אירופאיות רבות (Totton, 2000). ב-1994 כתב דיין (Dain) (אצל Standish, 2001): "אנטי-פסיכיאטריה הפכה לחלק ממחאה נגד גזענות, נגד מלחמת וייטנאם, נגד סמכויות מקצועיות ונגד הבחנות מדרגיות (היררכיות), האופייניות לארגונים 'מוסדיים' מכל סוג שהוא, לרבות בתי חולים פסיכיאטריים ממלתיים" (עמ' 86).

בצרפת קיבלה תנועת המחאה האנטי-פסיכיאטרית אופי מעט שונה, וההגות הרלוונטית שלה קשורה שם במשנתו של ז'אק לאקאן. לאקאן היה ללא ספק הציר המרכזי בהתעוררות של הקהילה הפסיכואנליטית – והאינטלקטואלית בכלל – בשלהי שנות השישים. עם זאת, מעניין לציין כי לאקאן עצמו לא עסק בפעילות פוליטית גלויה ודעותיו בהקשר זה לא היו ידועות ברבים; אך ככל הנראה לא היו שמאליות במיוחד (Turkle, 1979). למרות זאת העמדה הפוליטית בקרב אנשי חוגו נטתה בבירור שמאלה, כפי שמציינת רודינסקו (Roudinesco) (אצל Totton, 2000): "דברים במחנה הלאקאניאני הצטרפו לקבוצות רדיקליות שונות (מאואיסטים, טרוצקיסטים וכדומה), וכמו אצל הפרוידיאנים המוקדמים מן השמאל, מגמה אחת שלהם הייתה יוזמה חדשה להפוך את האנליזה זמינה לקהל רחב יותר. ה־Laboratoire de psychanalyse – שהוקמה ב-1969 למטופלים מעוטי הכנסה – מומנה על-ידי אנליטיקאית לאקאניאנית מכספי הפיצויים ששולמו לאמה, כאלמנתו של רופא יהודי שנרצח בגרמניה" (עמ' 23). רבים מהם היו אקטיביסטים, ונטלו חלק בהפגנות של מהפכת הסטודנטים של 1968. חלקם אף יצאו נגד לאקאן עצמו; אחד מהם הוא הפסיכיאטר והפסיכואנליטיקאי הלאקאניאני פליקס גואטרי, שיחד עם הוגה הדעות ז'יל דלוז, כתב בשנת 1972 את הספר רבי-ההשפעה אנטי-אדיפוס (Deleuze & Guattari, 1977). "אני תמיד מוצא את עצמי מעורב מבחינה פוליטית במגוון של דרכים ומידות. מאז ילדותי השתתפתי בתנועות חברתיות, ויתרה מזאת – נעשיתי פסיכואנליטיקאי. זה הוביל אותי לדחות כל הבחנה חדה בין הפרט לחברה. בעיניי, הממדים האישיים והציבוריים נוטים תמיד להתמוזג" (Guattari, 1996 עמ' 72-73). ואמנם, גואטרי היה פסיכואנליטיקאי מעורב פוליטית למן תחילת דרכו, אך לאחר מאורעות מאי 1968 ובעקבותיהם הפכה מעורבותו לגלויה ולמגובשת יותר (Totton, 2000). הדגש על ביטול ההבחנה בין האישי לפוליטי הוביל את גואטרי למסקנה כי הפסיכואנליזה – בהתמקדותה בפרטי ובאינטרה-פסיכי ומתוך יחסי הכוח המובלעים בה – מובילה להימנעות חברתית. גואטרי מבחין בהשלכות הפוליטיות הנובעת מכך: "כל דרך עבודתו [של הפסיכולוג – נ"א] מייצרת מחדש את מהות הסובייקטיביות הבורגנית. אדם היושב על כיסאו ומקשיב לדברך, אך באופן עקיב מרחיק את עצמו ממשמעותם, אינו צריך אפילו לנסות לכפות את רעיונותיו עליך: הוא יוצר קשר של כוח המוביל אותך לרכז את אנרגיות התשוקה שלך אל מחוץ לשדה החברתי" (גואטרי, כמצוטט אצל Totton, 2000 עמ' 146).

זה,
את
וכן
זה.
זים
קון
זהה
שה
(M:
אית
פת
רשו
קשר
גופן
זאה
וניה
נית.
אים
שתי
תוך:
רית,
מחו:
של
ועה:
את
ונתו
ולית
עיות
זכוח
: של
חדש
: את
יפוט
אלא
והן
שפיע

פתחתי בהתייחסות למסורת הניטרליות בטיפול הנפשי והפסיכואנליטי בפרט, למקורותיה ולהשלכותיה, ועמדתי על כך שעד לאחרונה היה זה הנרטיב הדומיננטי – זה שדגל בהימנעות מנקיטת עמדה ומפעילות פוליטית. המשכנו בבחינה של מספר "יוצאי דופן" – של דמויות וגישות שפעלו מתוך מודעות לפן הפוליטי והיו מעורבות בו. דוגמאות אלה מספרות באופן חלקי מאוד את סיפור הפסיכותרפיה הפוליטית, משנות העשרים של המאה החולפת ועד לשנות השישים בה. חלופות אלה אינן נחלתו של העבר בלבד: זה כעשור מתחוללת התעוררות עולמית בכל הקשור למודעות להיבטים הפוליטיים של הפסיכותרפיה. דמויות כסלבווי ז'יז'ק, אנדרו סמואלס, סטיבן פרנש ורבים אחרים, בוחנים את הפסיכואנליזה בתוך הקשר היסטורי-פוליטי-תרבותי, ומדגישים את ההשלכות הציבוריות שלה, לחיוב או לשלילה. מאמר זה מהווה ביטוי נוסף למגמה זו, ונולד מתוך הקשר זה ובתוכו.

ההתפתחות בישראל

כעת אבחן קהילה מקצועית אחת הפועלת בהקשר ייחודי מאוד של זמן ומקום. המקום הוא מדינת ישראל, שהיא מהאזורים שעיוותים וסכסוכים נפוצים בהם ביותר; ושבה, כפי שאנו יודעים מקרוב, הפוליטיקה נמצאת ככול ומשפיעה באופן ישיר על רווחת התושבים, לרבות על אלה מביניהם העוסקים בפסיכותרפיה או הנעזרים בה: "הואיל והמצב הצבאי חודר לכל היבט של החיים בישראל, פריצתו אל תוך מחשבותיו של המטפל מקבילה לחשיבותה עבור הקליינטים ... המציאות החברתית תמיד נכנסת לחדר הטיפול, גם אם המטפל בוחר להתעלם ממנה ולהתמקד בנושאים קליניים" (Student, 1991). זהו תוצר לוואי של עוצמת האירועים ושל תכיפותם, שכמעט אינם מותרים אפשרות להתעלם מהם או להישאר אדישים אליהם, והם נוגעים בכלנו במישרין או בעקיפין. לפיכך הפוליטיקה בישראל היא עניין מוחשי מאוד ואישי. במילים אחרות, סדר-היום, או הנרטיב הדומיננטי בישראל, מראשיתה ועד לימינו, הוא פוליטי. התקופה שמדובר בה היא שלהי שנות השמונים, עם פרוץ האינתיפאדה הראשונה. זהו זמן טעון, זמן של טלטלה, זמן שבו התמונות מציפות ואינן נותנות מנוח. נוסף לכך, זה זמן המאופיין בדילמות קשות, בפילוג ובמתלוקות. במילים אחרות, זהו זמן של קונפליקט, תרתי-משמע. קהילה המקצועית בישראל, שמעולם לא הייתה מעורבת בפוליטיקה, לא נקטה עמדה ולא השמיעה קול מחאה – ניעורה לפתע. אילמותה של קהילה המטפלת בישראל עד לזמן זה מתבהרת בתוך ההקשר הכללי שבו היא מופיעה – היו אלה שנים של התהוות ושל הישרדות. יתרה מזו, מלחמת יום הכיפורים אמנם הותירה את ההווה הישראלית פצועה, אך בה בשעה פתחה פתח לחתימת הסכם שלום, כחמש שנים אחר-כך, עם המעצמה הערבית והאויב המשמעותי ביותר של מדינת ישראל, הלוא היא מצרים. הסכמי השלום הפיחו תקווה חדשה לשלום כולל; בעקבותיהם נפתחו בפני ישראל אפשרויות חדשות בתחומי הכלכלה ויחסי החוץ, אך אולי מעל לכול הם שינו באופן משמעותי את מאזן הכוחות באזור. נדמה שעם חתימת הסכמי השלום עם מצרים נסגר פרק ההישרדות בתולדות מדינת ישראל.

כעת, משסכנת הכליון חלפה ותחושת הביטחון הבסיסי-הקיומי גברה, אפשר היה להתחיל ולהתבונן פנימה, לבחון את עצמנו באופן ביקורתי, ואף למחות. בתקופה זו הופיעו בקרב הפסיכולוגים ניצנים של מעורבות. בשנת 1981 למשל נוסחה עצומה בנושא ההיבטים הפסיכולוגיים המניפולטיביים במערכת התעמולה של הליכוד, ובשנת 1982 תוכנן כנס שאמור היה לעסוק בהשפעות הכיבוש על הפרטים והחברה בישראל בעטייה של מלחמת לבנון. הכנס לא יצא לפועל (Berman, 2003). מלחמת

לבנון סיפקה "תנאים נוחים" למחאה גלויה – היא הייתה רחוקה דיה (מבחינה גיאוגרפית) כדי לא לערער את היציבות והביטחון של רוב האזרחים בארץ, ועם זאת השלכותיה היו קשות מספיק כדי ליצור גל הפגנות נרחב. כידוע, גל מחאה אמנם פרץ, וסחף המוניי ישראלים שהתגייסו כדי להשמיע קול ולהשפיע. מנגד, קהילת הפסיכולוגים לא הייתה בשלה לפעולה, כפי שמספר שטיין (1988): "לפני כחמש שנים, בתקופת מלחמת לבנון, נעשה ניסיון להביא פסיכולוגים ופסיכיאטרים לידי פעילות פוליטית, במגמה להאיר את בעיות השעה מן הפן המקצועי. רוב המשתתפים הביעו את הסתייגותם מדרך זו. הם חששו מקלקול יחסי ההעברה בעקבות חשיפת המטפל לפעילות פוליטית. כמו כן, הייתה לרובם התחושה שאין להם מסר ייחודי בתחום הפוליטיקה מתוקף מקצועם" (עמ' 33). בין הקולות המוקדמים והמהוססים הללו אפשר למצוא גם את עמנואל ברמן, שלימים הפך לאחד הדוברים הבולטים בזכות המעורבות הפוליטית בקרב אנשי בריאות הנפש. במאמרו "ממלחמה למלחמה: טראומה מצטברת", שנתפרסם כחודש לפני פרוץ האינתיפאדה בנובמבר 1987 (והמבוסס על הרצאה שניתנה במאי 1985, ביום עיון של האיגוד הישראלי לפסיכותרפיה), כותב ברמן את הדברים האלה: "אינני סבור שלנו, כאנשי מקצוע, יכולה להיות עמדה בנושא פוליטי מובהק – למשל בשאלת נחיצותה של מלחמת לבנון, או בשאלה הכללית יותר של 'מלחמת איך-ברירה' ו'מלחמת יש-ברירה'. בנושא זה יש לכל אחד מאתנו עמדה אישית כאזרח, ולא עמדה מקצועית. אולם, ייתכן שקיימים מרכיבים מסוימים בתוך הדיון הציבורי על שאלה מסוג זה, שביחס אליהם יש גם הצדקה לעמדה מקצועית ... יהיה זה עצוב מאוד אם החשש המוצדק כשלעצמו מפני ערבוב בין עבודה מקצועית לבין דעות פוליטיות יוליך לרתיעה מעיסוק מקצועי בשאלות הגורליות ביותר לחברה שלנו, ויוביל להסתגרות בד' האמות של חדר הטיפולים" (עמ' 39). זהו קול אמיץ, אך בוסרי; לא עבר זמן רב עד אשר קולו של ברמן ושל אחרים בקהילה הטיפולית הפך לבוטח יותר ואפולוגטי פחות. סימנים ראשוניים אלה לא הבשילו אמנם לכדי פעולה כלשהי, והדממה בזמן מלחמת לבנון נותרה לבסוף על כנה. עם זאת, חשיבותם ברורה; הקרקע הוכשרה וזרע השינוי נטמן בה. עברו שנים לא רבות עד שאותם ניסיונות מגומגמים הפכו לאמירה ברורה וגלויה, על רקע פרוץ האינתיפאדה הראשונה. להלן אסקור את הגילויים השונים של מעורבות פוליטית בקרב קהילת הפסיכולוגים (ואנשי בריאות הנפש בכלל) באותה תקופה. אפתח במספר מילות רקע. מקובל לראות בתאריך 8 בדצמבר 1987 את יום פרוץ האינתיפאדה – יום שנהרגו בו ארבעה פלסטינים מפגיעת משאית ישראלית ברכבם, פגיעה שהפלסטינים טענו שנגרמה במתכוון. אירוע זה הוביל להתגברות פעולות ההתנגדות, שכבר הודגשו במשך מספר חודשים. בתום הלוויות פרצו הפגנות עממיות המוניות, שכללו תחילה השלכת אבנים ובקבוקי תבערה, ובהמשך פעולות יזומות אחרות נגד צה"ל וחיליו. התקוממות אזרחית בהיקף כזה לא הייתה מוכרת עד אז, וצה"ל נתפס בלתי מוכן. כתוצאה מכך הונהגה מדיניות יד-קשה, שגררה ביקורת ציבורית רחבה בעולם ובארץ. יתרה מזו, החינוך הבלתי נמנע עם אוכלוסייה אזרחית והאינטנסיביות של הפעילות בשטחים הובילו למצוקה אצל החיילים ולשחיקתם. בתוך כך פעלו חלקם באופן שונה מזה שנדרש מהם, והגיבו באלימות קיצונית או בהתייחסות בלתי הולמת כלפי הפלסטינים. הציבור בישראל החל לגלות דאגה ביחס למה שנראה ככרוסם הולך וגובר בערכים, במסגרת הצבא ובהשפעתה בחברה הישראלית כולה. הפעם תגובת הפסיכולוגים לא איתרה לבוא. כבר בשלהי ינואר ובראשית פברואר 1988 נתפרסמו שתי עצומות, שעליהן חתמו כ-650 אנשי בריאות הנפש. בעצומה הראשונה נכתב בין היתר: "מזה עשרים שנה חיים הערבים אשר תחת שליטתנו בלא זכויות אזרח, בפחד ובהשפלה. ערבים מגורשים מבתיים, מופרדים ממשפחותיהם, נאסרים בהמונים, מעונים, ולאחרונה גם נורים למוות בתכיפות

יותיה
קיסת
זפעלו
סיפור
ז אלה
יבטים
חרים,
זוויות

מדינת
זקרו,ב
זסקים
זריצתו
: תמיד
(Stude
זתעלם
זשאל
זשיתה
זפאדה
זף לכך,
זליקט,
זעמדה
זזמן זה
ז יתרה
ז פתח
ז תר של
זותיהם
ז שינו
זר פרק

זהתבונן
זניצנים
ז'טיביים
זבוש על
זמלחמת

מבהילה. בין ההרוגים גם נשים וילדים. אין ספק בלבנו כי מציאות חיים זו חייבת להיפסק ... אנחנו מקווים כי יותר ויותר אנשים יצטרפו למחאה נגד הכיבוש ההרסני. הכיבוש חייב להיפסק" (ההדגשה במקור; חדשות, 29.1.1988). בריאיון לעל-המשמר (11.2.1988) נשאל אמנון טולדנו, מיוזמי העצומה הראשונה: "בעצומה אתם אומרים – בדרך כלל איננו מבטאים בפומבי את דעותינו הפוליטיות. מה הוציא אתכם לפעולה מאורגנת מחוץ לקליניקה הפרטית או המרפאה לבריאות הנפש?" והוא משיב כך: "התשובה טמונה בתמצית בנוסח העצומה עצמו, שבו אנו אומרים שהבנו כי אם נמשיך בשתיקתנו עתה אנו נותנים יד להשפעות ההרסניות של הכיבוש המתמשך". העצומה השנייה יצאה גם היא נגד הכיבוש והשפעותיו ההרסניות על שתי האוכלוסיות – הפלסטיניות והיהודית, אך נוסף לכך ניתן בה ביטוי מפורש לכיוון הפעולה הרצוי: "בעד הידברות והסדר מדיני" (מתוך כותרת העצומה, חדשות, 5.2.1988). כך, ללא כחל וסרק, מבטאים תותמי העצומות עמדה ערכית המזוהה באופן ברור עם צד אחד של הקשת הפוליטית. כמו במקרים האחרים שתוארו, גם כאן מדובר בשמאל הפוליטי.

שלמה סלוצקי, שסיקר את ההתפתחויות הללו בקרב אנשי בריאות הנפש עבור העתון היומי על-המשמר, כתב ב-17 ביוני 1988 כי "שני האירועים הללו – מאמרו של ד"ר ברמן [שתיקת הפסיכולוגים, 1988, נ"א] והופעת שתי העצומות – הם שהביאו באופן ישיר לעריכתו של הכנס השבוע ולהקמתו של 'ארגון עובדי בריאות הנפש למען מעורבות חברתית'. זהו, לכל הדעות, שינוי משמעותי במדיניות המקצועית בכל מה שקשור לפעילות מחוץ לקליניקות ולמרפאות". הארגון שמדובר בו נקרא "אימות" – עובדי בריאות הנפש לקידום השלום". בהמשך אתאר ביתר פירוט את הארגון ואת פעולותיו. כותרת הכנס שהוזכר בציטוט למעלה הייתה "אירועי השטחים – השלכות והיבטים פסיכולוגיים". כפי שמספר סלוצקי, לכנס הגיעו כ-650 איש במקום מאה וחמישים שציפו להם, והתקיימו בו חמש-עשרה קבוצות דיון וסדנאות.

ארגון "אימות" הוקם בשנת 1988 בעקבות פרסום העצומות, ופעילותו נמשכה כעשר שנים. בשיאו כלל הארגון מאות חברים פעילים, שעסקו בפעילויות מגוונות (Berman, 2003). בתוך כך אורגנו כנסים וימי-עיון, הופיע כתבי-עת ("אימות-כתוב"), נערכו מחקרים, פורסמו מאמרים, ונתקיימו מפגשים בין אנשי מקצוע מן הימין ומהשמאל (מוס, 1992) וכן בין אנשי מקצוע ישראליים ופלסטיניים (Gampel, 2002). אבל הפעילויות לא הסתכמו בפנייה לאנשי המקצוע. בתקופת האינתיפאדה, זמן לא רב לאחר הקמת הארגון, נשמע קולם של חבריו גם בתקשורת הכללית. מי שאזרו באותו הזמן אומץ לנהוג באופן שונה מזה שהיה מקובל עד אז, עשו זאת תוך נטילת סיכון אישי, ופתחו פתח ליצירת "דימוי חדש של פסיכולוגים מעורבים, מגויסים, פעלתנים ... [ה]עומד בניגוד קוטבי לדימויים המסורתיים: מרוחקים, סבילים, ניטרליים" (בנוימן, הארץ, 10.3.1989). ביניהם הייתה עתר אורנו, מי שעמדה בראש ארגון "אימות", הנזכר באותה כתבה: "פסיכולוג שאינו מתבטא על המצב בימים אלה אינו ניטרלי, אלא קובע עמדה בעצם שתיקתו". סוסנה הולר תוהה (בעקבות כנס "אימות" 1989) מה פשר שתיקת הפסיכולוגים, ומעלה השערות שיעוררו ככל הנראה אי-נחת בלבו של כל פסיכולוג: "אולי קיים בנו חשש שמא שותפים אנו, בעבודה הקלינית, לאותו הממסד אשר מוליד פורענויות אלה – ואולי פועלים אנו בכיוון של הרדמה או של הסתגלות אשר משמינה את הכוח הקיים בממסד" (הולר, 1989, עמ' 19). מתוך אותה עמדה ממש, של אורנו ושל הולר – משיב אמנון טולדנו לשלמה סלוצקי (על המשמר, 11.2.1988), כי "לא רק מי שחתם [על העצומה, נ"א] יצטרך להסביר זאת למטופל, אלא גם מי שלא עשה זאת. בעצם איך יותר אפשרות להצהיר על אי-מעורבות". דוגמה מובהקת לנקיטת עמדה פוליטית על-ידי מטפל ניתן למצוא בריאיון שנותן הד"ר יפתח סוכנבר לשבועון

"העולם הזה" בכתבה ששמה "הפסיכולוגיה של המדכא". בכתבה הוא חושף בין היתר את דעותיו הפוליטיות המרקסיסטיות, ומוסיף "כשאתה מרקסיסט, אתה מרקסיסט בכל מקום. כמו שכוח הכבידה זהה בכל מקום על פני כדור-הארץ, כך גם תהליכים פוליטיים" (רום, 1990). השאלה הנותרת מרחפת ללא מענה ברור היא אם ד"ר סוכנבר הוא מרקסיסט גם בתוך הקליניקה, ואם כן – כיצד מקבלת עובדה זו ביטוי בעבודתו. עם זאת, ברור מעל לכל ספק שד"ר סוכנבר קורא באומץ רב תיגור על טאבו עתיק יומין בחושפו את עמדותיו והשקפותיו הפוליטיות; בכך הוא הופך להיות מעורב.

הדיון הציבורי שהתפתח באותו הזמן בנוגע ל"פסיכולוגיה מעורבת" היה לאחד הנושאים החמים בקהילה ומחוצה לה. וכך נדרש עמנואל ברמן להסביר בעתון "הארץ" (25.8.1989) את ההבדל בין "פסיכולוגיה מעורבת" לבין "פסיכולוגיה מגויסת". כותב ברמן: "פסיכולוגיה מגויסת" יכולה לשרת אידיאולוגיות שונות ואפילו מנוגדות זו לזו, והיא תמיד תניב את המסקנות הרצויות – לפעמים תוך ויתור על ביקורתיות ותוך התעלמות מהשלכות שונות ... 'גיוס' מעין זה שונה ממה שהייתי מכנה 'פסיכולוגיה מעורבת', שהיא גישה המנסה באמת ובתמים לבדוק שאלות פוליטיות ותברתיות, תוך שמירה על האוטונומיה ועל התלת-ממדיות של החשיבה הפסיכולוגית". התגובה לא איחרה לבוא, והפעם מכיוון בלתי-צפוי. שבוע לאחר מכן פרסם מוסף "הארץ" (1.9.1989) תגובה למאמרו של ברמן. המגיב, אבי כצמן, מחה נגד עמדתו ה"פשוטת" של ברמן. לדידו "פסיכולוגיה מעורבת" היא "לא לגמרי כאן, לא לגמרי שם"; היא "פסיכולוגיה מגומגמת". כצמן עורך הבחנה חדה בין התייחסות הקלינאים אל הפרט, העשויה להיות אמפתית ובלתי שיפוטית, לבין התייחסותם אל "קבוצת הרבים". המעבר מהראשון אל השני הוא לדידו "זינוק מסחרר", שהפסיכולוגיה אינה מאפשרת. על דבריו של ברמן כי הפסיכולוג המעורב "יתרום יותר אם ישתדל לדייק בהקשבה לרחשי לבו של הפרט – של הפרטים הרבים הלכודים בדרמה ההיסטורית – אם יתאמץ לא להתרחק מהפוליטיקה אך גם לא להיטמע בתוכה, אם יגן על עמדה הטוענת שיש להבין מה כל אותם אנשים מרגישים אפילו כאשר מעשיהם מקוממים אותה" – על אמירות אלה מגיב כצמן בדברים הנוקבים הבאים: "מכאן, קל לעבור ללשון מפורשת יותר: לדה-לגיטימציה של נקיטת עמדה ולטשטוש המחלוקת, המביאים בסופו של דבר למניעת ההכרעה. מי שמגלה אהדה למענה ולמעונה כאחד בוחר בשיתוק ובהשתקה. ולשתוק (או לחייך חיוך סלחני אל כולם) פירושו להשלים עם הקיים ולהדחיק את המקומם".

מכאן ניתן לגזור טענה כללית: ניטרליות והימנעות ממעורבות אינן מהוות העדר של עמדה; אדרבה, הן נושאות עמן מסר ברור, וגוררות השלכות ציבוריות או טיפוליות שלא ניתן להתעלם מהן. עמדה מסוג זה נוטה לקיים שיתוף פעולה סביל עם הסטטוס-קוו (בשני המישורים שהזכרו), המאפשר את המשך קיומו ואף מסייע שלא מדעת להנצחתו. ההכרה בקשר ההדדי שבין הפוליטיקה לפסיכולוגיה יש בה כדי למזער את הסיכון שכל אחד מהתחומים יפעיל את השפעתו על ה"אחר" באופן שאינו מודע וללא אפשרות בקרה. בהקשר הנדון עיקר חשיבותה ביכולתה להגן על ציבור הפסיכולוגים מפני השתתפות – פעילה או סבילה, מדעת או שלא מדעת – ביצירה או בהנצחה של סטטוס-קוו או של מצב עניינים מזיק (Cushman, 1995; Standish, 2001). מצב העניינים עשוי להיות אישי ותקף ביחס לפרט או לפרטים ספורים, או ציבורי ותקף ביחס לקהילה שלמה. בכל אחד מהמקרים עלולים להיגרם סבל ונזק כתוצאה מפעולה או מהימנעות מפעולה של פסיכולוגים, שעל-פי רוב מתקיימות באופן בלתי-מכוון ובחסות אי-הידעה. במילים אחרות, כאשר ציבור שלם כלשהו אינו אומר את דברו ומקבל את המציאות בדומייה, הוא אינו נותר מחוץ למתרחש, אלא נעשה שותף בקיבוע ובהנצחת המציאות, תהא אשר תהא. מכאן שהפסיכותרפיה אינה יכולה להיות אי-פוליטית; היא פוליטית בעל-כורחה.

אנחנו
דגשה
יצומה
ת. מה
משיב
יקתנו
יא נגד
תן בה
דשות,
עם צד

היומי
שתיקת
' הכנס
, שינוי
זארגון
וט את
שלכות
שציפו

בשיאו
אורגנו
אפגשים
Gamp
: לאחר
לנהוג
: "דימוי
: רתיים:
שעמדה
לה אינו
זה פשר
:: "אולי
ות אלה
: ממסד"
לשלמה
זיר זאת
: דוגמה
לשבווען

השאלות הנותרות פתוחות מתייחסות להשלכות הפוליטיות (הבלתי נמנעות) של הפסיכותרפיה: האם הן רצויות בעינינו, והאם הן תואמות את תפיסת העולם המוצהרת של אלה המקדמים אותן.

פסיכותרפיה מעורבת

לקראת סיום אבקש לבחון בקצרה את הפסיכותרפיה המעורבת כחלופה אפשרית לעמדה המקובלת – הסבילה והנמנעת. אטען תחילה כי למעורבות פוליטית של מטפלים (אם כאזרחים מן השורה ואם כבעלי מקצוע) ערך טיפולי פוטנציאלי רב. מעורבות ממין זה משדרת מסר ברור לטובת פעילות שמטרתה לחולל שינוי. מדובר במסר טיפולי ממדרגה ראשונה, שהמטפל מהווה מודל ליישומו. זוהי עמדה שאינה חוטאת בצביעות (בנוסח ה"צביעות המקצועית" של פרנצי), כך שהדאגה לאדם באשר הוא אדם ולמטופלים ולרווחתם אינה מסתכמת בהבעת עמדה כללית וחלולה, אלא מתבטאת בפעילות שמטרתה להוביל לשיפור פני הדברים. כיום, במסגרת הרפורמות הכלכליות שהשפעותיהן על תחום בריאות הנפש כה קשות, פער זה זועק לשמים, ממש כמו "שתיקת הפסיכולוגים" בנושאים אחרים. כמו כן, כידוע, בטיפול – כל מקום של הימנעות, כל מקום שיש בו איסור, כל מקום שאין לגעת בו – מהווה בעיה. הפוליטי, במובן זה, עלול לשמש כסוד המוצב כחיץ בין המטפל לבין המטופל. ברור שיש לכך השפעה על הברית הטיפולית, האמון והפתיחות בקשר הטיפולי. כפי שמציין שטיין (1988), כאשר נכנסת המציאות לטיפול, לרבות המציאות החברתית והפוליטית, "לא זו בלבד שלא נגרם נזק, אלא היה בכך לעתים כדי לקדם את התהליך הטיפולי. התנאי לכך הוא שהדברים אינם נעשים במכוון ושהם נפתחים לברור". ב"נעשים במכוון" מתכוון שטיין ליוזמתו של המטפל להכניס גורמים אלה לטיפול. בדומה לכך, יוזמתו של המטפל להימנע מהכנסת גורמים ממין זה לטיפול (או התייחסות אליהם כאילו היו חלק מעולמו הפנטזמטי של המטופל) – תוביל לנזק באותה המידה. מסביר שטיין (שם): "שונה הוא המצב כאשר המטפל והמטופל יוצרים קשר שתיקה סביב הגורמים הללו. קשר שתיקה עלול להפוך לגורם פתוגני בטיפול. הצורך של מטפל ליצור הימנעות (abstinence) מוחלטת מתוך מחשבה שהדבר תורם לטיפול, הוא אנלוגי לשאיפת המטפל להיות במצב של אמפתיה מקסימלית כלפי המטופל המאפשרת קליעה מדויקת לכל רחשי לבו. מצב אידיאלי זה, שאינו כלל בר קיום, עלול היה להביא את המטופל למצב של ילד מבחנה סטרילי. הפרעות קלות מדי פעם במצב האמפתיה הן מנוף המאפשר את בדיקת התסכולים ... ההפרעות הקלות באמפתיה, כמו גם החדירות מן המציאות, מעודדות ראייה רב-ערכית ומניעת אידיאליזציה" (הדגש במקור, עמ' 36). יוצא מכך שליכולתו של המטפל להביא באופן חופשי יחסית (ובהתאם להקשר הטיפולי) היבטים שונים ומגוונים מחייו, מתחומי העניין שלו ומעיסוקיו, עשויה להיות השפעה חיובית על הקשר הטיפולי. מטפל כזה מהווה כאמור מודל לשינוי, אך גם מתגלה כאדם מלא (תרתי משמע, גם שלם ולא חלקי וגם עשיר ולא דל). מטפל כזה יוכל להיות אנושי וחופשי יותר בקליניקה, ולפיכך בטוח וגמיש יותר. תכונות אלה מהוות בסיס לעמדה טיפולית המאפשרת תהליכי שינוי ותומכת בהם. הניטרליות לעומתה מסתכנת בעוד שני חסרונות נוספים: "בנוסף לקשר השתיקה – הפיתוי והדחייה הם גורמים פתוגניים רבי עוצמה. לעתים יוצר חששו של המטפל מפני תגובות אפשריות מעין אלה מצדו (פיתוי) כלפי המטופל תצורת תגובה המתבטאת בריחוק מוגזם, בחוסר טבעיות ובזהירות-יתר" (הדגש במקור, שם).

תהליך הפוליטיזציה של הפסיכותרפיה טומן בחובו בשורה גם ברמה החברתית-ציבורית. פסיכותרפיסטים מעורבים וכולו ליטול חלק מרכזי בתהליכי שינוי חברתיים-פוליטיים ואף להוביל

תהליכים מסוג זה. כותב סמואלס (Samuels, 2001): "פסיכותרפיה יכולה לתרום לשינוי צורה כולל של הפוליטיקה. מטפלים ... יכולים לנסות להפוך דאגה אישית לכדי עניין חברתי ופוליטי, ועל-ידי כך לסייע להחיות מחדש את הפוליטיקה" (עמ' 1). פסיכותרפיסטים מדעיים (להיבט החברתי-פוליטי) לא יחסו להגיב, למחות או לזעוק את זעקתם של אלה שקולם אינו נשמע. מטפלים כאלה לא יוכלו לחזות בעוולות ולעמוד מנגד, אלא ישאפו לקדם תהליכי שינוי. האין זו מטרת הטיפול הנפשי מלכתחילה – שינוי ולא הסתגלות למציאות בלתי-נסבלת? בדומה לכך, קהילה כזו לא תשלים עם קיומו של סטטוס-קוו שאינו רצוי; היא תפעל לשנותו, ולא תסתפק בטיפול באלה שנפגעו אלא תשאף למנוע פגיעות מבעוד מועד. כך היה בתקופת האינתיפאדה הראשונה וכך עשוי להיות גם כיום. התנאים הנוכחיים, אם ננסה להעריך אותם לפי המדדים ששימשו אותנו בסקירה ההיסטורית, נראים מתאימים. ביטחוננו הקיומי, כמו גם יציבותם הכלכלית של מרבית הפסיכולוגים, אינם מוטלים בספק. עם זאת, הסבל ואי-הנחת ניכרים בכול. בין היתר, הפערים התברתיים מתרחבים בהתמדה, העוני ניכר בכל מקום כמעט, אלימות מכל המינים כבר הפכה לשגרה נוראה, זכויות אדם בסיסיות מופרות מדי יום, ועוד. המדיניות הכלכלית העכשווית אף שומטת את רשת הביטחון האחרונה תחת אלה שמעדו, שנפגעו או שידם אינה משגת (לרכוש תרופות, טיפול, מזון). מצב עניינים זה אינו מותיר כמעט ברירה, וקורא להתגייס ולפעול לשינוי המציאות הפוגענית ולקידום הרווחה החברתית והנפשית.

לסיכום, ראינו כי ההבחנה בין פוליטיקה לבין פסיכולוגיה, ופסיכותרפיה בפרט, אינה הבחנה חד-אדרבה, שני תחומים אלה חולקים מטרות משותפות, כך שאותו מניע עשוי להתבטא בפעילות חברתית או פוליטית לצד זו הקלינית. ולא זו בלבד אלא שניתן היה לצפות שכך יהיה המצב – לאנשים אכפתיים ורגישים כואב גם מחוץ לשעות העבודה. עוד ראינו כי עבור קבוצות שונות בעולם ובארץ היה זה הקו המנחה בפעילותם. החל מראשית דרכה של הפסיכואנליזה וכך בתקופת האינתיפאדה הראשונה ועד לימינו אנו, אפשר למצוא פסיכותרפיסטים שגילו מעורבות והעזו "ללכלך את ידיהם" בעיסוק הפוליטי. אבל ממש כשם שהשרברב מלכלך את ידיו על מנת שמי השופכין לא יעלו מעלה ויציפו את הבית, כך גם עובדי בריאות הנפש (כמו פעילים ממגזרים אחרים) מוחים ומשמיעים את קולם כדי לשמור על ניקיון-כפיה של החברה שבה אנו חיים.

מקורות

- בנוימן, ע' (1989), הפסיכולוגיה היא פרודיה?, הארץ (10.3.1989).
- ברמן, ע' (1987), ממלחמה למלחמה: טראומה מצטברת, שיחות, 2 (1), 37-40.
- ברמן, ע' (1988), שתיקת הפסיכולוגים, פוליטיקה, 19, 23-25.
- ברמן, ע' (1989), הפסיכולוגיה והשמאל, מוסף הארץ, (25.8.1989).
- ברמן, ע' (2002), המסע הארוך: דרכו של פרויד אל שיטת הטיפול הפסיכואנליטית, דרכיה של שיטת הטיפול הפסיכואנליטית מאז פרויד, בתוך ז' פרויד, הטיפול הפסיכואנליטי, תל-אביב, עם-עובד, 7-47.
- הולר, ס' (1989), פנל: אי הנחת בתרבות, השאלה הפוליטית הטמונה בקליניקה, חדשות, 5, 19-20.
- כצמן, א' (1989), פסיכולוגיה מגומגמת, מוסף הארץ (1.9.1989).

האם

בלת

ואם

לות:

זוהי

אשר

ילות

חום

רים.

ת בו

כרור

, (19

נזק,

וכוון

אלה

סות

טיין

קשר

לטת

זלית

צלול

ה הן

אות,

של

זיון,

זווה

. (דל).

זוות

:עוד

גמה.

זורת

רית.

וביל

- מוסס, צ' (1992), "אימות" ועימות, נקודה, 157, 34-35.
- מרקוזה, ה' (1978), ארוס וציביליזציה, תל-אביב, ספריית פועלים.
- סלוצקי, ש' (1988), יוצאים מתוך הקליניקה, על המשמר, 11.2.1988.
- פרויד, ז' (1912), עצות לרופא על הטיפול הפסיכואנליטי, בתוך הטיפול הפסיכואנליטי, תל-אביב, עם-עובד, 98-92.
- פרויד, ז' (1913), על פתיחת הטיפול, בתוך הטיפול הפסיכואנליטי, תל-אביב: עם עובד, 99-113.
- פרויד, ז' (1919), דרכיה של התרפיה הפסיכואנליטית, בתוך הטיפול הפסיכואנליטי, תל-אביב, עם עובד, 129-135.
- פרויד, ז' (1930), מכתב לקרן היסוד (ד"ר חיים קופלר), מתוך אתר האינטרנט של מוזיאון פרויד בלונדון, <http://www.freud.org.uk>
- פרויד, ז' (1988), מבוא לפסיכואנליזה, תל-אביב, דביר.
- פרויד, ז' (2000), התרבות והדת, תל-אביב, ספריית פועלים.
- רום, ש' (1990), הפסיכולוגיה של המדכא, העולם הזה מס' 2747, 25.4.1990.
- שטיין, י' (1988), לבעיית האנונימיות והניטרליות של המטפל, שיחות, ג, 33-38.
- שטיין, י' (2003), החליטן מווינה: על פרויד ועל אחריות אישית, ירושלים, כתר.

Berman, E. (2003), Israeli Psychotherapists and the Israeli-Palestinian Conflict, *Psychotherapy and Politics International*, 1, 1-16.

Brunner, J. (1995), *Freud and the Politics of Psychoanalysis*, Cambridge, MA, Basil Blackwell Inc.

Cocks, G. (1985), *Psychotherapy in the Third Reich: The Goring Institute*, New York, NY, Oxford University Press.

Cooper, D. (1980), *The Language of Madness*, Harmondsworth, Penguin.

Cushman, P. (1995), *Constructing the Self, Constructing America*, Cambridge, MA, Perseus Publishing.

Deleuze, G. & Guattari, F. (1977), *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, Minneapolis, MN, University of Minnesota Press.

Frosh, S. (1999), *The Politics of Psychoanalysis: An Introduction to Freudian and Post-Freudian Theory*, New York, NY, New York University Press.

Gampel, Y. (2002), Unavoidable Links and Violable Links: Israelis and Palestinians in Psychoanalytic Psychotherapy Training, in Bunzel J. & Beit-Hallahmi B. (Eds.), *Psychoanalysis, Identity and Ideology: Critical Essays on the Israeli/Palestine Case*, Norwell, MA, Kluwer Academic Publishers, 201-218.

Guattari, P.F. (1996), *The Guattari Reader*, Oxford, UK, Blackwell.

Jacoby, R. (1983), *The Repression of Psychoanalysis: Otto Fenichel and the Political Freudians*, Chicago, IL, The University of Chicago Press.

Marcuze, H. (1970), *Five Lectures*, Boston, MA, Beacon Press.

Nitzschke, B. (1999), Psychoanalysis During National Socialism: Present-day Consequences of a Historical Controversy in the "Case" of Wilhelm Reich, *Psychoanalytic Review*, 86, 349-366.

Reich, W. (1970), *The Mass Psychology of Fascism*, London, Souvenir Press.

Reich, W. (1972), *Sex-Pol: Essays, 1929-1934*, New York, NY, Vintage Books.

Robinson, P.A. (1969), *The Freudian Left: Wilhelm Reich, Geza Roheim, Herbert Marcuze*, New York, NY, Harper & Row Publications Inc.

Samuels, A. (2001), *Politics on the Couch: Citizenship and the Internal Life*, New York, NY, Karnac Books.

Standish, C.E. (2001), *Resisting the Status Quo: Towards a Politicized Psychotherapeutic Praxis*, Unpublished Doctoral Dissertation, Massachusetts School of Professional Psychology, Boston.

Student, M. (1991), *In the Shadow of War: Memories of a Soldier and Therapist*, Philadelphia, Temple University Press.

Totton, N. (2000), *Psychotherapy and Politics*, London, Sage Publications.

Turkle, S. (1979), *Psychoanalytic Politics: Jacque Lacan and Freud's French Revolution*, London, Burnett Books.

Zaretsky, E. (2004), *Secrets of the Soul: A Social and Cultural History of Psychoanalysis*, New-York, Knopf.

.98-9:

.135-

,לונדון,

Berna
Intern

Brunn

Cocks

Unive

Coop

Cushr

Deleu

Unive

Frosh

Theo

Gam

Psych

Criti

Guatt

Jacob

Chica

Marc

Nitzs

Contr

Reich

Reich

SUPER ZEUS RECORDS